

JAARBOEK
VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Mr. J. VAN KUYK ('s-Gravenhage),
Dr. W. F. BAX (Amsterdam),
Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht),
Dr. J. H. JONGKEES (Bussum).

XXXV 1948,
TWEEDE GEDEELTE

AMSTERDAM
UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP
1948

GOUDEN AFSLAGEN VAN ZILVEREN MUNTEN

door

H. ENNO VAN GELDER

Het is algemeen bekend, dat in de 18e eeuw de muntmeesters gouden afslagen van zilveren en koperen munten aan particulieren plachten te verkopen als zg. Nieuwjaarspenningen: gouden duiten, stuivers, dubbeltjes en schellingen zijn niet zeldzaam; ook grotere stukken komen in goud voor. Het gebruik was zo ingeburgerd, dat toen de Staten-Generaal in 1760 het vervaardigen van de zg. muntmeesterspenninkjes of kwart guldens verboden hadden en de muntmeesters meenden, dat door dit verbod ook het afleveren van gouden afslagen getroffen werd, zij onmiddellijk protesteerden en de Staten-Generaal beslisten „dat de gemelde Interdictie ... tot de genoemde Nieuwejaars-penningen geene relatie heeft”¹⁾.

In de 17e eeuw was dit gebruik nog niet zo vast, hoewel gouden afslagen ook toen vervaardigd werden, voornamelijk in de laatste jaren van de eeuw. De houding die de autoriteiten toenmaals hier-tegenover aannamen, wordt belicht door een circulaire, die de Generaal-meesters van de Munt op 29 December 1687 aan de muntmeesters van Holland, West-Friesland, Zeeland en Utrecht richtten²⁾:

„Heer Muntmeester,

Alsoo ons daegelix bericht wert, dat, behalven de goude penningen, die UE. ende andere Muntmeesters op expresse ordre

¹⁾ J. W. Stephanik, *Geschiedkundige Catalogus der verzameling munten van Nederland, Bezittingen en Koloniën ... in bruikleen afgestaan aan het Rijksmuseum* (1888), blz. 10.

²⁾ Generaal-register der Generaliteits-muntkamer (Alg. Rijksarchief), XIII, f. 251.

vande Heeren vande Hooge Regeringh sijn maeckende, eenige Muntmeesters nogh veele andere diergelijcke goude penningen van 5 en 10 ducaten verdubbelt jeder stuck coomen te munten, ende deselve aen jeder een in't particulier, ter hooghster prijs ende opgelt, onder praetext van het fatsoen ende 't kostelijck maeckloon, verkoopen. Waerdoor effective mede oorsaeck wert gegeven, dat de prijs van het goudt meer en meer comt te steygeren, ende dat oock veel goudts sonder bussinge en pertinente kennisse van het gehaldt, mitsgaders betaelinge van het Sleyschat, tot frauderinghe van het heerlijk recht vanden Staet wert geconsumeert. Ende wij daerenboven oock bericht werden, dat in eenige derselver penningen verscheydentheyt van alloy wert gevonden, daer op wij besigh sijn de behoorlijcke informatie te neemen, hebben wij midde-lerwijlen amptshalven ende oock eenighsints door de Hooge Regeringe selfs daertoe aengeport sijnde, als welcker hoogh Regael, ende de daertoe specterende gerechtigheden ons bij onse Commissie toebetrouwt sijn te bewaeren, niet willen leedigh staen UE. mits desen expresselijck aen te schrijven, dat UE. sijn booven die goude penningen dewelcke UE. op ordre vande Heeren vande Hooghe Regeringe van UE. Provincie voor haer Ed.Mog. sijn muntende, in teycken vande recognitie van derselver Hoogh Regael, 'tgene van alle oude tijden insonderheyt door 't munten van goudt is verthoont, van het maecken van eenige verdere, verdubbelde goude penningen voor andere menschen, voortaan sult willen onthouden, alsoo wij andersints genootsaeckt sullen wesen, het contrarie bevindende, daer tegens te moeten procederen met soodanige dehorrerende middelen, als van oudts naer Munts-Reghten bij deese ende andere Landen ernstelijck sijn gestatueert.

Daerop wij ons verlaeten ende UE. bevelende in de protectie des Almaghtigen, blijven Heer Muntmeester UE. Goede Vrunden

De Raeden ende Generaelmeesters van de
Munten der Vereenighde Nederlanden."

Generaal-meesters stelden zich dus op het standpunt, dat het wèl geoorloofd was gouden afslagen te vervaardigen ten behoeve van de leden van regeringscolleges: waarschijnlijk is hierbij gedacht

aan het reeds zeer oude gebruik bij de invoering van nieuwe munten een gouden en een aantal zilveren afslagen te vereren aan de lichamen, die met het toezicht op de munt belast waren³⁾. Niet toestaan wilden zij daarentegen, dat dergelijke afslagen aan particulieren verkocht werden. Uit een mededeling, die zij enige dagen tevoren over deze zaak aan de Staten-Generaal gedaan hadden⁴⁾, blijkt dat zij vooral vreesden, dat onder het mom van gouden afslagen clandestien dukaten in omloop gebracht werden.

De practijk was anders dan de door Generaal-Meesters in herinnering gebrachte voorschriften eisten. Het is niet met zekerheid te zeggen, of in deze tijd inderdaad het geven van gouden afslagen van nieuw ingevoerde munten aan regeringspersonen regel was. In die richting wijzen het betrekkelijk veelvuldig voorkomen van gouden afslagen van de Staten-driegulden en zijn onderdelen, een nieuwe muntsoort, die in de jaren 1680 tot 1694 geleidelijk ingevoerd werd, en het bestaan van gouden afslagen van een aantal muntsoorten, die in deze jaren werden ingevoerd of voor het eerst na een langere onderbreking opnieuw geslagen: florijn van Friesland 1665 en van Stad en Lande 1673, schelling van Overijssel 1679 en van West-Friesland 1682⁵⁾. Anderzijds doet aan de algemeenheid van het gebruik twijfelen, dat de Generaal-meesters van de Munt, die ook recht op dergelijke afslagen bezaten, wanneer zij op voldoening van het hun verschuldigde aandringen, steeds het equivalent in geld vragen.

Dat inderdaad gouden afslagen op ruimere schaal verspreid werden, blijkt allereerst uit het bestaan van exemplaren met verschillende latere jaartallen dan die van invoering van de muntsoort. Tegenwoordig komen afslagen van kleinere stukken, als schellingen en duiten, het meest voor, doch hieraan schijnen Generaal-meesters in hun brief geen aandacht te besteden. Van grote stukken bestaan juist opvallend veel gouden exemplaren uit de jaren onmiddellijk

³⁾ M. Hoc, in: *Revue belge de numismatique et de sigillographie*, 1935, blz. 13—27; 1938, blz. 25—31; 1939, blz. 5—12; W. J. de Vooft, *Aanteekeningen betreffende de leg- of rekenpenningen van de Geldersche Rekenkamer* (Amsterdam 1869), blz. 5.

⁴⁾ Generaal-register, XIII, f. 249.

⁵⁾ Cat. aucti Stephanik (1904), 5660—1 en Kon. Penningkabinet.

aan de circulaire voorafgaand, vrijwel uitsluitend van de vier munten, te Dordrecht, Medemblik, Middelburg en Utrecht, die haar ontvingen:

Holland	zilveren rijder 1687	Kon. Penningkabinet
	rijksdaalder (halve man) 1687	Kon. Penningkabinet
West-Friesland	rijksdaalder 1683	Cat. auctie Rijnbende 798
	daalder 1684	Kabinet Teyler
Zeeland	zilveren rijder 1687	Kon. Penningkabinet
	rijksdaalder 1682	Kon. Penningkabinet
	rijksdaalder 1686	Cat. auctie Rijnbende 955
	rijksdaalder 1687	Cat. auctie Rijnbende 956
	dubbele daalder 1687	Kon. Penningkabinet
	daalder 1683	Kon. Penningkabinet
	daalder 1684	Kon. Penningkabinet
	daalder 1687	Cat. auctie Rijnbende 963
Utrecht	daalder 1685	Cat. Schulman 79, 564
	daalder 1687	Kon. Penningkabinet

Een deel van deze stukken is op dezelfde stempels geslagen als de voor circulatie bestemde zilverstukken. Die van Zeeland echter alle op speciale stempels, waarop in het omschrift de aanduiding MO.ARG. (zilveren munt) vervangen is door MO.AUR. (gouden munt)⁶⁾. Bovendien is op de Zeeuwse en Utrechtse daalders en op enkele Hollandse afslagen van de 1 en $\frac{1}{2}$ gulden de waarde-aanduiding weggelaten (op de zilveren rijders en rijksdaalders komt nooit een waarde-aanduiding voor); eenmaal, op de Zeeuwse daalders van 1683 en 1684 is de waarde 30 ST vervangen door 30 G. Deze wijzigingen in de stempel zijn een tweede aanwijzing, dat de stukken niet in de eerste plaats bedoeld waren om als eerste afslagen aan autoriteiten aangeboden te worden.

Generaal-meesters drukken zich in hun brief uit, alsof uitsluitend stukken van 5 en 10 dukaten geslagen werden. Dit blijkt niet geheel juist. Het gewicht van de goudstukken is in deze tijd, evenals later, steeds een veelvoud van dat van de gouden dukaat; uit de brief blijkt bovendien, dat het gehalte dat van de dukaat was, of althans moest zijn: de stukken mogen dus inderdaad als veelvouden van de dukaat beschouwd worden, waarmee de waarde-aanduiding 30 G op de gouden daalder met een gewicht van

⁶⁾ Ook op de gouden schelling 1687. Zie: Verkade, pl. 79—80.

6 dukaten in overeenstemming is. Maar er komen geenszins alleen 5- en 10-voudige dukaten voor. De grootste stukken wegen meestal 10, soms ook 12 dukaten, zoals de Zeeuwse rijksdaalder van 1686, de daalders wegen steeds 6 dukaten. Minder vaak komen voor stukken op het gewicht van 9, 8, 7, 5⁷⁾, 4, 3, 2, 1½ en 1 dukaat. De oude traditie, die in de 16e eeuw gold en in de Zuidelijke Nederlanden in de 17e eeuw nog onveranderd voortleefde, bracht mede, dat aan regeringspersonen gouden afslagen ter zwaarte van ½ ons of veelvouden hiervan gegeven werden⁸⁾. Deze gewichten worden niet meer aangetroffen, zodat ook hieruit geconcludeerd mag worden, dat de stukken grotendeels een andere bestemming dan vroeger vonden.

Het feit, dat uit het jaar 1687 opvallend veel gouden afslagen van grote stukken bekend zijn, maakt het begrijpelijk, dat Generaalmeesters juist tegen het einde van dit jaar besloten in te grijpen om aan een hand over hand toenemend gebruik, dat in strijd was met de oude gewoonten in het muntwezen en een gevaar opleverde voor de zuiverheid van de muntomloop, paal en perk te stellen. Zij hadden hiermede in de aanvang succes: uit de latere jaren van de 17e eeuw zijn zeer weinig gouden exemplaren van grote zilverstukken bekend, behalve van de gulden en zijn veelvouden; deze laatste kunnen echter grotendeels verklaard worden als eerste afslagen, daar de invoering van deze reeks eerst in 1694 definitief haar beslag kreeg. Op den duur echter werden weer van alle stukken gouden afslagen gemaakt en in de handel gebracht.

⁷⁾ B.v. guldens van Holland 1681 en West-Friesland 1682 in Kon. Penningkabinet en florijn Kampen 1685, Cat. auctie Stephanik, 5668.

⁸⁾ Zie noot 3.